

Джон Джулиъс Норуич

СРЕДНОТО МОРЕ

История
на Средиземноморието

ПРОЗОРЕЦ
София, 2022

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение.....	7
Глава 1. Началото.....	14
Глава 2. Древна Гърция.....	34
Глава 3. Рим: Републиката.....	52
Глава 4. Рим: ранната империя.....	77
Глава 5. Ислямът.....	116
Глава 6. Средновековна Италия.....	137
Глава 7. Ответният удар на християните.....	173
Глава 8. Двете диаспори.....	215
Глава 9. <i>Stupor Mundi</i>	232
Глава 10. Краят на кръстоносните държави.....	265
Глава 11. Краят на Средновековието.....	290
Глава 12. Падането на Константинопол.....	323
Глава 13. Католическите крале и италианската авантюра.....	353
Глава 14. Кралят, императорът и султанът.....	385
Глава 15. Варвара и братята Барбароса.....	412
Глава 16. Малта и Кипър.....	442
Глава 17. Лепанто и испанският заговор.....	469
Глава 18. Крит и Пелопонес.....	497
Глава 19. Войната за наследството.....	528
Глава 20. Обсадата на Гибралтар.....	570
Глава 21. Младият Наполеон.....	594
Глава 22. Неаполитанска интерлюдия.....	626
Глава 23. Египет след Наполеон.....	636
Глава 24. Колонизирането на Европа.....	653

Глава 25. Свобода за Гърция	670
Глава 26. Мохамед Али и Северна Африка.....	715
Глава 27. <i>Quarantotto</i> : революциите от 1848 г.	726
Глава 28. Рисорджименто	740
Глава 29. Кралиците и карлистите	780
Глава 30. Египет и Каналът	798
Глава 31. Балканските войни	807
Глава 32. Голямата война	834
Глава 33. Мирът	862

ВЪВЕДЕНИЕ

Когато преди пет-шест години за пръв път ми предложиха да напиша история на Средиземноморието, бях обезсърчен. Темата ми се видя така обширна, а времевият диапазон – така всеобхватен; как да се побере всичко това в един-единствен том? Откъде ще започне? Къде да приключи? И как – след като явно ще трябва да се отбира безмилостно – да се направи подборът?

Донякъде за моя изненада тези въпроси, заедно с много други, които възникнаха по пътя, сами си намериха отговори. По едно време смятах да добавя уводна глава за образуването на Средиземно море – величествения момент, в който водите на Атлантика са разбили бариерите на мястото, където днес е Гибралтарският проток, и са залели огромния басейн, където се намират и сега. После щеше да има описание на сеизмичното надигане, друго почти толкова зрелищно събитие, което разделя Европа от Азия в североизточния край и свързва Средиземно море със съседа му – така близък географски, а толкова далечен по естеството си – Черно море. Аз обаче не съм геолог и вместо да сложа началото на историята си преди шест милиона години, реших да започна не със скали и води, а с хора.

И при това не първите хора – просто защото първите хора са праисторически, а праисторията винаги ме е отегчавала. (Ако един автор се опита да пише по тема, която го отегчава, няма никакво съмнение, че и читателите му ще бъдат отегчени.) Колко по-разумно би било, помислих си аз, да започна с Древния Египет – култура, която вълнува въображението на Запада още от практическото му откриване при експедицията на Наполеон от 1798 – 1799 г. Оттам имаме лесни стъпала, водещи през Крит, Микена и

Троянската война до Древна Гърция и Рим – и вече сме набрали скорост.

Другият основен въпрос е къде да спрем. Това е проблем, с който дотогава не се бях сблъсквал. В миналото съм писал истории на едно кралство, една република и една империя и всяка от тях в крайна сметка има определен край. Тъй като обаче можем с голяма доза сигурност да очакваме, че Средиземноморието ще продължи да съществува още поне няколко милиона години, ясно беше, че ще трябва да избира някаква произволна крайна точка; и след дълго колебание избрах края на Първата световна война. Би могло безкрайно да се спори дали тя е променила Западния свят по-радикално от Втората; аз лично смятам, че е така, тъй като е премахнала три могъщи империи и впрочем е направила следващата неизбежна. Има обаче и друго, по-практическо съображение. Ако бях продължил историята през междувоенните години до 1945 г., тази книга щеше да стане поне с 50 процента по-дълга, а ако бях продължил и по-нататък – може би до създаването на Израел през 1948 г., историята щеше да прелее в полето на актуалните събития. В този случай едно пътуване, което се надявам да се окаже гладко и безгрижно, щеше да приключи с корабкрушение.

В следващите трийсет и три глави се постарях да държа самото Средиземноморие в центъра на вниманието. И тук съм избягвал, доколкото беше възможно, физическата география. Не искам никой да си мисли, че подценявам значението на приливите, ветровете, теченията и други океанографски и метеорологични явления – тези неща са формирали цялото изкуство на мореплаването, определяли са търговските маршрути и са решавали изхода от много морски битки. Но нямат място на тези страници. Тук съм опитал единствено да очертая основните политически съдби по земите на Средното море, доколкото тяхната исто-

рия е повлияна от местоположението им около него. Това на свой ред налага редица може би изненадващи промени в акцента. Франция например безспорно е средиземноморска страна, но политическият ѝ център е далеч на север; затова Френската революция е спомената само мимоходом, а Жана д'Арк и Вартоломеевата нощ – изобщо не са. Областта Прованс, с голямата Марсилия и великолепното пристанище Тулон, ни интересува много повече от Париж.

Испания е един вид специален случай. Фернандо и Исабела са изключително важни по редица причини: унищожаването на кралство Гранада, масовото изгонване на мюсюлмани и евреи, което кардинално променя демографския облик на Западна Европа, и не на последно място подкрепата им за Колумб – първата стъпка към трансформирането на Средиземноморието до сравнителното блато, в което ще се превърне през XVI и XVII в. По-късните проблеми на испанската династия също имат голямо значение за нашата история, тъй като хвърлят голяма част от континента в хаос. Полуостровната война, от друга страна, която е съсредоточена върху Северозападна Испания и Португалия, сметнах за неотносителна към нашите интереси.

За Константинопол нямаше съмнения. Самият град наистина властва само над Босфора и Мраморно море, но двете последователни империи, на които е столица – Византийската и Османската, заемат в различни периоди по-голямата част от бреговата линия на Средиземно море. Следователно всяка от тях представлява неделима част от нашия разказ. Стига само да се сетим за великите исторически острови: Сицилия, Кипър, Малта и Крит. Първият е част от Византийската империя в продължение на няколко века (и за кратък миг е и нейна столица)¹,

¹ Вж. глава 6. – Бел. авт.

другите три са били подложени на ужасяващи обсади от османските турци, две от които – успешни. Само Малта остава непокорена до времето на Наполеон.

Двете образцови средиземноморски страни са Италия и Гърция. Читателите няма да се изненадат от предимството, дадено на първата от тях в тази книга – още повече че преди втората половина на XIX в. Италия е единствено, по думите на Метерних, „географско понятие“. В продължение на около четиринайсет века полуостровът, от Савоя на север до Сицилия на юг, е непрестанноменящ се калейдоскоп от кралства, княжества, херцогства, републики и градове държави, всички застрашени от големи или малки нашествия от италианските си съседи или от други: французите, испанците и дори (ако броим флотата на Нелсън за нашественик) британците. В главите за Италия съм се опитал да представя проблемите максимално просто; но историята е жестока и безжалостна надзирателка и ако се наложи да прочетете някой абзац повече от веднъж, мога да се оправдая единствено с форсмажорни обстоятелства. С огромно облекчение стигнах до Рисорджименто и обединението на Италия – цел, към която се стремях с не по-малка страст от Мацини. Към този момент работата ми беше почти приключила.

Гърция от своя страна има само четири големи появи в тази книга: във 2-ра, 8-а, 18-а и 25-а глава. Лесно е да видим защо – за около пет века тя, заедно с останалата част от Източна Европа, се намира под турска власт. Така от времето на османското завладяване на континента (и повечето острови) в края на XIV в. Гърция е осъдена на почти пълен застой и гръцкият дух се съживява едва в първите години на XIX в. Последвалата борба за независимост вероятно не е наситена с епична, нестихваща героичност,

както се представя понякога, но постига успех. Превземането на Солун през 1912 г. ни разкрива Гърция, с всичките ѝ основни характеристики, каквато я познаваме днес.

Остава ни Северна Африка или поне по-голямата част от нея. Египет, разбира се, е особен случай, в голяма степен благодарение на Нил. Ако на запад имаше други, успоредно течащи реки, историята на целия район щеше да е коренно различна; но тъй като няма, страните от южната част на Средиземно море представляват предимно пустинен терен с изключение на градовете, разположени по доста тясната брегова ивица. Нас, разбира се, тъкмо тази ивица ни интересува. В антични времена тя има забележителна история. Още през VI в. пр. н. е. в областта, която днес е Киренайка в Източна Либия, вече процъфтяват няколко гръцки града; Кирена, с пристанището Аполония, е сред най-богатите в древногръцкия свят. Сто години по-късно Картаген (в днешен Тунис) господства над по-голямата част от северноафриканското крайбрежие и скоро след това се превръща в огромна заплаха за Рим, докато към III в. сл. н. е. римска Африка се простира от атлантическото крайбрежие до Триполитания, чиято столица Лептис Магна е родното място на Септимий Север – един от най-изтъкнатите късни римски императори.

Още по-на запад – Алжир и Мароко, опасявам се, получиха сравнително малко внимание. В историята на Алжир няма изненади – римска власт (като част от област, която римляните наричат Цезарийска Мавретания), след това вандалска, византийска, омаядска, алморавидска, алмохадска и османска до пристигането на французите през 1830 г. В Мароко положението не е много по-различно през ранните векове; по-късно се появява една ключова разлика – това е единствената страна в Северна Африка, която

никога не е била под турско господство, запазвайки собствените си владетели до XIX в. Този обикновен факт оказва необикновено влияние върху облика на страната, която – въпреки че се простира по запад от най-западната точка на европейския континент и в действителност е по-скоро атлантическа, отколкото средиземноморска страна – някак си е пропита с източна екзотика, уникална в съвременния мюсюлмански свят.

Чувствам се малко виновен и заради една безспорно средиземноморска страна, която съвсем несправедливо пренебрегнах. Княжество Монако е разположено на едва два квадратни километра, но може да се нарича независима нация от XV в., като управляващата династия, Грималди, има още по-дълга история – от 1297 г., което я прави най-старата в Европа. Несъмнено заслужава да се спомене, а не е споменато. По едно време мислех да включа няколко по-весели страници за разрастването на Ривиерата, в които със сигурност щях да отдам дължимото на княжеството, но осъзнах, че нямаше да стоят естествено в контекста и със съжаление се отказах от тази идея. Надявам се, че поне този абзац тук ще успокои жителите на Монако, че не са били напълно забравени.

Невъзможно е да изкажа благодарността си към всички, които ми помогнаха да напиша следващите страници, но един конкретен дълг не мога да не спомена. Веднага след като започнах работа по книгата, с жена ми бяхме поканени на вечеря в Испанското посолство. Казах на посланика – скъпия ми приятел Сантяго де Тамарон, че макар доста добре да познавам Източното Средиземноморие (тъй като съм писал история на Византия) и Централното (писал съм и история на Венеция), срамно малко знам за Западното – не съм запознат с историята на Испания и не говоря испански. „Така ли? – каза той. – Мисля,

че може да оправим тази работа.“ Няколко седмици по-късно с жена ми получихме покана да прекараме десет дена в Испания като гости на „Фундасион Каролина“ с пълна свобода да ходим, където пожелаем. Тези дни – за които и двамата сме повече от благодарни – се оказаха безценни; въпреки че слабите ми познания по испанска история, опасявам се, пак ще си проличат, вярвам, че тези дни ме спасиха от пълен позор.

Дъщеря ми Алегра Хюстън редактира книгата от Ню Мексико и ме подложи на изтезание, каквото не познавах дотогава. Безкрайно съм ѝ благодарен, както и на Пени Хор и Лили Ричардс от „Чато“. На практика всяка дума на следващите страници – а и във всичките ми предишни книги впрочем – е написана в читалнята на Лондонската библиотека. Както винаги изказвам благодарност на всички служители за неизменната им отзивчивост и любезност. Какво бих правил без тях?

Джон Джулиъс Норуич